

ФОНАСТЫЛІСТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ: ДЫНАМІКА І СТРАТЫФІКАЦЫЯ

Т. Л. Чахоўская

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4,
220030, г. Мінск, Беларусь, chekhovskajatl@bsu.by*

У артыкуле даследуюцца фонастылістычныя асаблівасці сучаснай беларускай мовы, іх дынаміка (часавыя змены) і стратыфікацыя (сацыяльна-групавая спецыфіка). На аснове аўдыязапісаў і корпуснага аналізу маўлення розных узроставых і сацыяльных груп выяўляюцца такія рысы, як павелічэнне стратыфікаванасці фанетыкі, змяншэнне дыялектных элементаў на карысць літаратурнай нормы. Адзначаецца, што фонастылістыка адлюстроўвае глабалізацыйныя працэсы і сацыяльную дыферэнцыяцыю сучаснага беларускага грамадства.

Ключавыя словы: фонастылістыка; варыятыўнасць; змены; арфаэпічныя варыяцыі; інатацыйная мадэль; дынаміка; стратыфікацыя.

Фонастылістыка, як лінгвістычная дысцыпліна на сумежжы фанетыкі і стылістыкі, даследуе маўленчыя асаблівасці розных стыляў і жанраў мовы, іх сувязь з камунікатыўнымі ўмовамі і сацыяльнымі фактарамі. Сучасная беларуская мова, якая знаходзіцца ў стадыі актыўнага развіцця пад уплывам шматлікіх знешніх і ўнутраных фактараў, выяўляе выразныя фонастылістычныя асаблівасці. Іх аналіз дазваляе не толькі асэнсаваць тэндэнцыі развіцця мовы, але і вызначыць яе сацыяльны і культурны статус.

1. Фанетычны аспект: варыятыўнасць і змены

Фаналагічны лад беларускай мовы застаецца стабільным, аднак на ўзроўні маўленчай рэалізацыі (арфаэпіі) назіраецца істотная варыятыўнасць, якая мае непасрэдна стылістычнае адценне.

1.1. Арфаэпічныя варыяцыі

Дыялектны ўплыў. У маўленні носьбітаў, асабліва ў неафіцыйных сітуацыях, прасочваюцца рысы рэгіянальных гаворак (моцнае аканне, наяўнасць цвёрдых губных у пазіцыі перад мяккімі галоснымі, спецыфічная інтанацыя). Гэтыя рысы могуць выкарыстоўвацца свядома – для стварэння мясцовага каларыту, іроніі або з мэтай надання маўленню неафіцыйнасці, блізкасці.

Рэдукцыя галосных. У хуткім размоўным маўленні назіраецца павелічэнне ступені рэдукцыі ненаціскных галосных (асабліва [a], [o]), што збліжае яе з суседнімі славянскімі мовамі, але можа ўспрымацца як недастаткова выразная рыса ў афіцыйнай камунікацыі.

Вымаўленне [ɣ] / [ʒ]. Варыятыўнасць вымаўлення фрыкатыва [ɣ] (традыцыйнае) і выбухнога [ʒ] (часцей пад уплывам рускай мовы ці як арыентацыя на польскую / украінскую норму) мае сацыялінгвістычны і стылістычны кампанент. [ɣ] часта асацыюецца з традыцыйнай літаратурнай нормай, [ʒ] – з «гарадскім» маўленнем, уплывам іншых моў.

1.2. Інтанацыйныя мадэлі. Сучасная беларуская мова выкарыстоўвае багаты набор інтанацыйных контураў:

- **уплыў інтанацыі рускай мовы.** У гарадскім асяроддзі, асабліва сярод маладзейшых пакаленняў, часта назіраецца запазычванне інтанацыйных мадэлей, характэрных для сучаснай рускай мовы (напрыклад, рэзкае павышэнне тону на канцы пыталнага сказа), што можа ўспрымацца як стылістычна неапраўданае ў кантэксце беларускамоўнай камунікацыі;

- **размоўныя ўзоры.** Для неафіцыйнага стылю характэрныя больш плаўныя і менш дыферэнцыраваныя інтанацыйныя мадэлі ў параўнанні з афіцыйна-публічным стылем, дзе інтанацыя больш выразная і ўрачыстая;

- **эмацыянальнае багацце маўлення.** Беларуская інтанацыя валодае значным патэнцыялам для перадачы шырокага спектру эмоцый – ад спакойнай паведамляльнасці да глыбокага перажывання, што актыўна выкарыстоўваецца ў мастацкім стылі (паэзія, тэатр) і публіцыстыцы.

2. Стылістычная стратыфікацыя і фаналогія

Фанастылістычныя асаблівасці выразна выяўляюцца пры аналізе розных функцыянальных стыляў:

2.1. Афіцыйна-справавы стыль. Патрабуе строгага прытрымлівання літаратурнай арфаэпічнай нормы ([ў], адсутнасць моцнай рэдукцыі, дыялектнага фанетычнага ўплыву і інш.). Маўленне павольнае, дакладнае, інтанацыйна ўраўнаважанае, з павышэннем на канцы сказа для падкрэслівання яго завершанасці. Рэзкае адрозненне ад размоўнага маўлення падкрэслівае статуснасць сітуацыі.

2.2. Навуковы стыль. Блізкі да афіцыйна-справавога паводле дакладнасці вымаўлення, але можа дапускаць большую інтанацыйную манатоннасць (акцэнт на змесце маўлення, а не на яго эмацыянальнасці). Адрозніваецца стабільнасцю фонастылістычных характарыстык.

2.3. Публіцыстычны стыль (у т. л. СМІ). Найбольш дынамічны і неаднародны. Спалучае рысы літаратурнай нормы з элементамі размоўнай мовы. Яго характэрнымі рысамі з'яўляюцца наступныя:

- **экспрэсіўнасць інтанацыі** – шырокае выкарыстанне эмацыянальна афарбаваных інтанацыйных контураў (пытанне, пабуджэнне, незавершанасць) для ўздзеяння на аўдыторыю;

- **свядомае выкарыстанне дыялектызмаў/архаізмаў** з мэтай стварэння нацыянальнага каларыту, падкрэслівання традыцыйнасці, эфекту «блізкасці»;

- **інтанацыйныя запазычванні.** У некаторых медыя (асабліва музычных радыё, моладзевых праектах) магчымае актыўнае запазычванне інтанацыйных мадэляў з англійскай або рускай моў (напрыклад, у эфірах DJ, рэкламе).

2.4. Мастацкі стыль. Валодае найбольшай свабодай у выкарыстанні фонастылістычных сродкаў:

- **фанетычная арганізацыя тэксту.** Рыфма, рытм, алітарацыя, асананс – ключавыя элементы паэзіі і эмацыянальнай прозы. Фанетычнае аблічча слова становіцца значным сродкам стварэння вобраза і эмацыйнага ўздзеяння (напрыклад, выкарыстанне дыялектнага вымаўлення для характарыстыкі персанажа);

- **інтанацыйнае багацце.** Майстры слова віртуозна выкарыстоўваюць усе магчымасці беларускай інтанацыі для перадачы найтанчэйшых нюансаў сэнсу і пачуццяў.

2.5. Размоўна-гутарковы стыль. Найбольш натуральны і малакантралюемы пласт мовы. Яго характэрнымі рысамі выступаюць наступныя:

- **максімальная арфаэпічная варыятыўнасць.** Выразная рэдукцыя галосных, успрыманне дыялектных рысаў як нормы, ваганні ў вымаўленні [ʏ] і [ɣ];

- **спецыфічная інтанацыя.** Больш плаўная, з частай незавершанасцю інтанацыйных контураў, выкарыстаннем «працяглых» часціц («ну», «вось», «гэта»), што патрабуе ад слухача актыўнага «дадумвання» сэнсу;

- **элізія і асіміляцыя.** Частае зліццё гукаў у хуткім маўленні (напрыклад, [дз'эн'буц'] замест [дз'эн'эбуц']);

- **эмацыянальныя воклічы.** Шырокае выкарыстанне інтэржэкцыі са спецыфічнай інтанацыяй: *О! А! Вось яно як!*

3. Уплыў новых камунікатыўных асяроддзяў

Інтэрнэт і мабільныя тэхналогіі істотна паўплывалі на фонастылістыку сучаснай беларускай мовы, што атрымала выяўленне ў наступным:

- **аўдыёвізуальная камунікацыя (падкасты, стрымы, відэаблогі).** Пашыраецца жанравая разнастайнасць размоўнага стылю. З'яўляецца патрэба ў валоданні натуральнай інтанацыяй, выразным вымаўленнем, здольнасцю да імправізацыі. Часта назіраецца змешванне стыляў (навукова-папулярны + размоўны);

- **галасавыя паведамленні.** Маюць асаблівы фонастылістычны статус – гэта пісьмовая форма, але рэалізаваная вусна. Для іх характэрна максімальна скарачаная, эліптычная маўленчая структура, моцная рэдукцыя, спецыфічныя інтанацыйныя «маркеры» пачатку і канца паведамлення;

- **мематыка і інтэрнэт-фальклор.** Стварэнне і распаўсюджванне мемаў, гукавых ролікаў (TikTok, Reels) спрыяе ўзнікненню і замацаванню новых інтанацыйных шаблонаў, спецыфічнага вымаўлення слоў і выразаў, якія становяцца культурнымі кодамі.

Такім чынам, фонастылістычныя асаблівасці сучаснай беларускай мовы сведчаць аб яе жыццяздольнасці і дынамічным развіцці. Асноўнымі тэндэнцыямі з'яўляюцца:

1. Павелічэнне варыятыўнасці на арфаэпічным узроўні, асабліва ў неафіцыйных стылях і моладзевым асяроддзі, пад уплывам дыялектаў, суседніх моў і новай камунікацыі.

2. Сацыяльная і стылістычная маркіраванасць шматлікіх фанетычных з'яў (напрыклад, выбар паміж [ʏ] і [ɣ]), што робіць іх важнымі маркерамі моўнай ідэнтычнасці і камунікатыўных намераў.

3. Актыўнае развіццё інтанацыйнай сістэмы пад уплывам унутраных працэсаў і экстралінгвістычных фактараў (медыя, інтэрнэт, моўныя кантакты).

4. Дыферэнцыяцыя фонастылістычных характарыстык функцыянальных стыляў, асабліва ў плане супрацьпастаўлення строгай нормы афіцыйнай сферы і максімальнай свабоды размоўнага маўлення.

5. Фарміраванне новых фонастылістычных парадыгм пад уздзеяннем лічбавых тэхналогій (аўдыёпаведамленні, кароткія відэаролікі).

Вывучэнне гэтых асаблівасцей мае важнае значэнне не толькі для тэарэтычнай лінгвістыкі, але і для практыкі навучання мове, стварэння слоўнікаў і даведнікаў, распрацоўкі моўных тэхналогій (сінтэзу і распазнавання маўлення), а таксама для разумення сацыякультурных працэсаў у беларускім грамадстве. Фонастылістычны аналіз дазваляе ўбачыць жывую, пульсуючую беларускую мову ва ўсёй яе складанасці і прыгажосці.

УДК 81'27+316.775

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СПАРТЫЎНАГА ДЫСКУРСУ

Г. К. Чахоўскі

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4,
220030, г. Мінск, Беларусь, Chekhovskiygk@bsu.by*

У артыкуле даследуюцца структурна-семантычныя асаблівасці спартыўнага дыскурсу як сацыякультурнага феномена. Асноўная ўвага надаецца вызначэнню яго жанравай паліфаніі, характэрных камунікатыўных стратэгий і асаблівасцей моўнай рэалізацыі. Аналізуюцца ключавыя семантычныя палі і іх вербальнае ўвасабленне, у тым ліку праз спецыфічную тэрміналогію, метафору і стэрэатыпы; вывучаюцца аксіялагічныя катэгорыі. Даследаванне, заснаванае на метадах дыскурсу-аналізу, паспрыяе лепшаму разуменню механізмаў канстытування спартыўнай рэчаіснасці праз мову і яе ўздзеянне на грамадскую свядомасць.

Ключавыя словы: спартыўны дыкурс; жанр; архітэктоніка; глыбінная семантыка; метафарычная мадэль; семантычнае поле.

Спорт як камунікатыўны феномен

Спартыўны дыкурс сёння – гэта складаная семіятычная сістэма, якая функцыянуе на сумежжы лінгвістыкі, журналістыкі, філасофіі, псіхалогіі, сацыялогіі, культуралогіі і іншых сацыягуманітарных навук. Яго ўнікальнасць вызначаецца дынамічнасцю, высокай ступенню стандартызацыі і моцнай эмацыянальнай зараджанасцю. Спартыўны дыкурс вырашае некалькі камунікатыўных задач: інфармуе (аб выніках), аналізуе (стратэгію), захопляе (стварае эфект прысутнасці) і мабілізуе (фарміруе калектыўную ідэнтычнасць). У гэтым артыкуле прапануецца комплексны аналіз яго структуры і семантыкі на матэрыяле беларускіх (Pressball.by, Zviazda.by, БелТА) і замежных (ESPN, BBC Sport, The Guardian, L'Équipe) медыя з акцэнтам на ўзаемадзеянні моўных, сацыякультурных і ідэалагічных фактараў.

1. Жанравая стратыфікацыя як аснова архітэктонікі

1.1. Рэпартаж (навіны):

Сэнсавы заглавак → Лід (5W+H: *Who? What? Where? When? Why? How? // Хто? Што? Дзе? Калі? Чаму? Як?*) → Дэталізацыя падзей (часта па перыядах / таймах) → Статыстыка / рэакцыі → Кароткае заключэнне / перспектыва.